

Příroda ve městě

text filmu

Úvod

Přírodu nenajdeme jen v odlehlé krajině nedotčené člověkem. Je všude kolem nás, aniž bychom si to pořádně uvědomovali. Příroda je i v našich městech a nabízí pro mnohé rostlinné a živočišné druhy spousty vhodných útočišť.

Města si vytvářejí vlastní životní prostředí, v němž je vše podřízeno potřebám a pohodlí člověka. I zde však najdeme nemálo rostlin a živočichů schopných vyrovnat se s obtížnými životními podmínkami.

Přímo ve městech i nejbližším okolí se dodnes zachovaly málo dotčené lokality, v nichž činnost člověka podstatně nesnižila jejich přírodní hodnotu. I na tato místa se vypravíme s naší kamerou.

Pojďme se tedy společně podívat na přírodní krásy, ukryté v městském prostředí.

Zima ve městě

Je začátek února a stojíme u řeky Olše v Českém Těšíně. Panuje tuhá zima a většina stojatých vodních ploch a pomalu tekoucích řek je v tomto období zamrzlá. Na řece Olši se uprostřed rušného města pohybují větší i menší skupiny vodních ptáků, kteří zde každoročně nacházejí svůj přechodný domov.

Naprostá většina našich ptáků střídá v průběhu svého ročního cyklu místa svého výskytu. Nejedná se jen o tradiční odlet u nás hnízdících ptáků do teplých krajin. Pro severněji hnízdící druhy a jedince může být i střední Evropa příhodným místem pro přezimování. Takto se na nezamrzající vody v České republice stěhují každou zimu desítky až tisíce vodních ptáků, hnízdící v severních státech Evropy a Ruska.

Na nezamrzlých vodních tocích můžeme pravidelně zahlédnout houfy kachen divokých. Naše největší plovavá kachna se úspěšně přizpůsobila rychle se měnícím životním podmínkám. V městském prostředí našla svůj trvalý domov.

Mnohem menší je hohol severní, nápadná kachna ze severské tajgy. Několik desítek párů pravidelně hnízdí na vhodných místech i v Česku. Tato potápivá kachna patří ke zvláště chráněným druhům ptáků.

Mezi kachnami proplouvá morčák velký. Je příkladem původně severské kachny, která se u nás vyskytovala od nepaměti na průtahu a v zimě. Koncem minulého století začal morčák hnízdit na mnoha místech i v Česku. Jeho areál se od té doby pozvolna rozšiřuje na nové lokality. Morčáci jsou rybožravé kachny se zobákem posetým drobnými zoubky a s dravcovitě zahnutou špičkou.

Krajině stále vládne zima a my máme možnost pozorovat jedinečné divadlo. Stačí chvíli postát u některého z ptačích krmítek v městských parcích a sadech. Největší

radost mají opeření návštěvníci z různých semen a bobulí, ovesných vloček nebo tukové směsi semínek a hovězího loje.

U ptačího krmítka je stále rušno. Postupně se střídají vrabci polní, sýkory koňadry a sýkory modřinky. Krmítko nabízí dostatek hodnotného krmiva pro všechny druhy ptáků. Mezi návštěvníky nechybí ani brhlík lesní, který rád hoduje sám. K ostatním ptákům se chová často nesnášenlivě. I on však musí uvolnit své místo na krmítku, když se objeví strakapoud velký. Oblíbenou pochoutkou strakapouda je zavěšený lůj. Všichni ptáci musí chvíli počkat, než se nasytí a zase odlétne do korun okolních stromů.

Honcování zajíců

Na polích v Ostravě-Hrabové se koncem února začínají shromažďovat zajíci polní. Ruch nedalekého průmyslového areálu jim vůbec nevadí. Na rozdíl od králíka je zajíc tvor samotářský. Pouze v době páření, kterému se říká honcování, tvoří zajíci na krátký čas malé skupinky. Honcování zajíců začíná v závislosti na počasí často již od druhé poloviny prosince a trvá až do srpna nebo do září. Spatříme-li na poli pobíhat více zajíců, první z nich je říjná zaječka a za ní průvod dychtivých zajíců. Zaječí samci se v době honcování také perou mezi sebou, a to údery předních tlapek. Jejich zápasy tak připomínají box.

Zbarvení zajíce je velmi výhodné. Skrčí-li se ušák mezi hroudami na zoraném poli, splyne s okolím tak dokonale, že se stane prakticky neviditelným. Je-li zajíc pronásledován, dovede vyvinout rychlost až 70 km za hodinu a kličkováním – nenadálou změnou směru – umí uniknout i rychlejšímu nepříteli.

Lužní les uprostřed velkoměsta

Na hranici ostravských městských obvodů Třebovice, Martinov a Poruba leží Přírodní památka Turkov. Chráněné území uprostřed velkoměsta je zbytkem původních lužních lesů na soutoku řek Odry a Opavy.

Jaro se v lužním lese projeví každoročně bouřlivým růstem světlomilných rostlin. Pestrobarevné květy některých druhů vystrkují zvědavé hlavičky a hledají paprsky jarního sluníčka. Je to doslova závod s časem. Rostliny musí vyrůst a vykvést v době, kdy ještě sluneční paprsky pronikají bezlistou klenbou korun stromů. Mezi kvetoucími rostlinami dominují rozsáhlé koberce sasanky hajní. Nechybí ani orsej jarní s oslnivě žlutými kvítky nebo chráněná rostlina dymnivka dutá.

Při procházce lužním lesem najdeme v Turkově na několika místech trvalé nebo periodické tůně. Tyto mělké vodní nádrže vznikají na rozdíl od rybníků přirozenou cestou. Zejména v jarním období se na těchto místech vyvíjí celá řada živočichů.

K velkým druhům brouků patří vodní dravec - potápník rýhovaný. V tůních pronásleduje nejrůznější vodní živočichy včetně žab a rybek. Výborně plave pomocí veslovitých zadních nohou, jimiž se odráží ve vodě. Jak se náhle objeví u některé z tůní, tak zase nenápadně zmizí. Potápníci totiž patří mezi dobré letce.

Při prohlídce tůní můžeme objevit ocasatého obojživelníka - čolka obecného. Na jaře čolci vyhledávají vodní plochy, kde dochází ke svatebním obřadům a následnému páření. V tomto období samcům narůstá viditelný hřbetní lem a jejich tělo získává výrazné zbarvení pro upoutání pozornosti druhého partnera. Před samotným pářením probíhají u čolků svatební tance. Během nich samec víří ocasem, aby si získal přízeň své partnerky. Začátkem května klade samička čolka vajíčka a lepší je pečlivě jedno po druhém na listy vodních rostlin. Po dvou týdnech se začínají v tůni líhnout dravé larvy, s dobře vyvinutými žábami. Jejich postupná přeměna v malého čolka trvá asi 3 měsíce.

Městské rybníky a jezírka v parcích

Velké množství živočichů osídluje i městské rybníky a jezírka v parcích. Největším lákadlem jsou vodní plochy s porostem vodních rostlin. Je to ideální místo pro úkryt a zásobárna potravy pro širokou řadu organismů. Mělké, vegetací zarostlé části, tak mohou do značné míry nahradit prostředí v přirozených mokřadech, které čelí neustálému tlaku a z naší krajiny postupně mizí.

V březnu se na mělkém okraji rybníka objevují rosolovité chomáče drobných kuliček. Skokani hnědí postupně opouštějí zimní úkryty, aby jako první z žab prožili čas rozmnožování. Samice naklade do vody až několik set vajíček a samec je ihned oplodní. Další vývoj vajíček se řídí počasím – je-li teplo, první larvy se vylíhnou za necelé dva týdny, při ochlazení to trvá déle. Skokan hnědý patří mezi nejběžnější druhy našich žab. Je to tvor, milující zastíněné lesní porosty. Vodní prostředí vyhledává pouze na jaře, v době rozmnožování.

K nejnápadnějším zástupcům hmyzu v okolí vod patří vážky. Je to dané nejen jejich velikostí, ale také barevností. V hmyzím světě patří vážky mezi nejlepší letce s dokonale vyvinutým zrakem.

Koncem jara a v létě můžeme kolem jezírek a tůní spatřit hojný druh - šidélko páskované. Obvykle poletuje mezi rákosinami nebo vysokou trávou na březích. Samičky této vážky kladou vajíčka do částí vodních rostlin a přitom se často potápí. Kladení vajíček se uskutečňuje na velkých plochách v 3-4 metry širokém pásmu.

V okolí stojatých vod létá také krásně vybarvená vážka rudá. Společně s vážkou čtyřskvrnnou patří mezi druhy, které loví drobný hmyz při posezení. Menší kořist požírají ihned v letu, s větší kořistí usedají zpátky na listy vodních rostlin.

Život uvnitř města

Stále více živočichů se postupně objevuje přímo ve městech, kde osídlují budovy a průmyslové areály, parky a zahrady. Najdou zde vše, co potřebují k životu - dostatek potravy, úkrytů a ideálních míst pro rozmnožování. Pojdme se společně seznámit s některými obyvateli těchto míst.

Kavky obecné už slyšíme z dálky. Jejich jasné volání vyplňuje okolní vzduch. Tyto čilé krkavcovité ptáky s šedočerným peřím je radost pozorovat. Vyskytují se v centrech měst, kde hnízdí v koloniích ve vysokých, starých budovách. Důležité jsou dostatečně

hluboké štěrby a výklenky v úzkém prostoru, v nichž mohou kavky z jedné kolonie hnízdit.

Kavky jsou extrémně družné a svému partnerovi zůstávají věrné až do konce života. Spárování ptáci ukazují svou náklonnost vzájemným probíráním peří. Potravu kavky nacházejí většinou na otevřených plochách, na něž jakožto výborní letci putují i mnoho kilometrů. Přibližně od července do února tráví čas ve velkých hejnech s havranem polním, při společném hledání potravy a pobytem na nocovištích.

Na trávě poskakuje hnědavý drozd kvíčala. Je to velice nápadný a společenský pták. Drozda kvíčalu málokdy uvidíme o samotě. Společně se svými soukmenovci hledá potravu na loukách, v zahradách a ve větvích plodonosných keřů a stromů. Jeho oblíbenou kořistí se v jarních měsících stávají všudypřítomné žížaly, nejrůznější druhy hmyzu a jeho larvy.

Holub hřivnáč je náš největší druh holuba. I tento pták objevil město jako příznivý životní prostor. Jeho početnost u nás i v celé Evropě v poslední době silně roste. Za svůj úspěch vděčí své skromnosti. Potřebuje totiž jen několik stromů k hnízdění a dostatek rostlinné potravy, ať už semínek, plodů, nebo listů. Těch nachází dostatečné množství v moderních lidských sídlech se zelenými plochami.

Na předměstích se zahradami a stromy najdeme také krásnou hrdličku zahradní. Její původní domovinou je Balkán, odkud se začátkem minulého století rozšířila do celé Evropy. Samečci i samičky vypadají stejně. Jejich krk zdobí nápadný černobílý proužek.

Stále sílící lidský tlak na původní ekosystém vytlačuje mnohá zvířata z jejich domovů. Některé druhy se však dokázaly sžít i s městským prostředím natolik, že se zde pravidelně rozmnožují. Platí to i pro nejmenšího, u nás hnízdícího sokolovitého dravce – poštolku obecnou.

Pro odchov mlád'at si poštolky vybraly velkou ptačí budku, umístěnou na jednom z balkónů okolního domu.

Pestře zbarvený sameček je starostlivý otec. Několikrát za den odlétá na lov. Svůj úlovek pak předává družce nebo přímo na hnízdo k mlád'atům. Samička přinesenou potravu vždy pečlivě naporcuje, aby mohla spravedlivě podělit svých pět potomků. Mlád'ata rostou jako z vody a přidělávají rodičům stále více práce.

Začátkem července se mladé poštolky začínají přepeřovat a brzy nato všech pět mlád'at postupně opustí hnízdní budku. Několik dní si ještě procvičují své letecké schopnosti, až jednou odlétnou nadobro. Na obloze nad městem tak přibudou další siluety elegantních dravců.

Zelené plochy ve městech

Důležitou součástí městského prostředí jsou také parky a zahrady s rozptýlenou zelení. Zelené plochy ve městech mohou posloužit jako cenný biotop pro řadu

bezobratlých živočichů. Nejcennější jsou z tohoto pohledu pestré travní plochy s příměsí kvetoucích bylin.

Jaro je v plném proudu, kvetou stromy i květiny. Když si stoupneme poblíž, uslyšíme hlasité bzučení. Nastal totiž čas opylování, při němž dochází k přenosu pylu z jedné rostliny na druhou. Většinu opylování v naší přírodě zastanou chované včely medonosné. Ale nepostradatelné jsou ve městech i nenápadné, skrytě žijící včely samotářky a také čmeláci. Právě čmeláci dokážou na rozdíl od včel opylovat i květy, které mají dlouhý a úzký kalich. Nestěžují si ani na nepřízeň počasí. Létají i za deště a v chladných jarních dnech. Na svých nohou při tom unesou až takové množství pylu, který váží jako polovina jejich těla. Za proces opylení rostlin vděčíme i stovkám tisíc dalších druhů hmyzu.

Kolem skupiny kvetoucích keřů v městském parku poletují pestrobarevné babočky bodlákové. Nektar květů poslouží motýlům jako důležitý zdroj potravy. Babočky bodlákové pravidelně migrují ze severní Evropy do Afriky. Jejich každoroční cesta dlouhá až 15 tisíc kilometrů začíná daleko na severu u hranic Arktidy a končí na jihu v tropické západní Africe. Cesta tam a zpátky trvá tak dlouho, že ji dokončí až šestá generace motýlů.

Společně s babočkou saje na květech nektar perleťovec stříbropásek. I on se nechal zlákat fialovými květy motýlího keře - komule Davidovy. Perleťovec létá od června do září. Jeho oblíbeným stanovištěm jsou okraje lesů, lesní louky a vlhké údolí od nížin až do hor.

Dlouhým sosákem saje nektar z květů vikve ptačí drobný motýl, soumráček rezavý. Druh, který osídlil větší část Evropy a Asie se u nás vyskytuje na vhodných stanovištích od nížin až po horní hranici lesa. Létá v jedné generaci v období od května až do začátku srpna.

Na rozkvetlé louce nacházíme černého, bíle skvrnitého brouka - zlatohlávka tmavého. Tento kdysi velmi vzácný brouk je od roku 1992 zákonem chráněný druh. Dospělí zlatohlávci se živí pylem různých květů. Jsou aktivní především za teplého a slunečného počasí, kdy nalétávají na kvetoucí rostliny.

Mezi drobnými kamínky putuje opatrně nosorožík kapucínek. Je to samec s dlouhým zahnutým rohem na hlavě a lištovitě vyzdviženým štítem. Až 4 cm velké brouky můžeme nalézt od konce jara do konce léta na skládkách dřevního odpadu, v kompostu nebo v přírodně zachovalých listnatých lesích. Dospělí brouci jsou přes den schováni v úkrytu, aktivní začínají být až za soumraku. V Česku je nosorožík kapucínek chráněný zákonem jako ohrožený druh.

Lesoparky a příměstské lesy

Naše další kroky nás zavedou do lesoparků a lesů v intravilánu městských sídel. Na rozdíl od běžného lesa je na těchto místech potlačena původní funkce produkce dřevní hmoty ve prospěch rekreačních funkcí lesa. Řada nejrůznějších

živočichů si zvykla na přítomnost lidí a žije zde stejným způsobem, jako jejich kolegové za hranicemi města.

Když uslyšíte na jaře hlasité bubnování na suché větve stromů, je to samec, ale někdy i samice strakapouda velkého. V době toku si tímto způsobem označuje svůj hnízdní revír. Bubnování tvoří asi dvousekundové série až 16-ti úderů. Strakapoud velký je náš nejhojnější datlovitý pták.

Můžeme ho snadno pozorovat při hledání potravy. Svým silným zobákem poklepává na kůru stromů, aby pod ní odhalil hmyz a larvy. Dlouhým jazykem, který dokáže vystrčit až 4 cm daleko, je potom vybírá ze dřeva. Pevný ocas mu při tom slouží jako opora těla.

Mladí strakapoudi velcí vyrůstají v rodiči vydlabaných dutinách stromů. Mláďata jsou v tomto období poměrně hlučná. Hnízdní rodinku tak podle hlasových projevů malých opeřenců není těžké objevit. Věčně hladová mláďata zaopatřují oba rodiče hmyzí potravou po dobu tří týdnů.

Kos černý je jeden z nejrozšířenějších a nejznámějších evropských ptáků. Tento kdysi plachý lesní pták dnes plošně obývá téměř všechny zahrady a parky. V době hnízdění od února do poloviny července zpívají samečci své krásné písně z vyvýšených míst. Hlasitý, flétnový hlas samečka patří k nejkrásnějším mezi našimi ptáky. Kos černý se vždy spolehlivě rozezní každé ráno přibližně hodinu před východem slunce, na kratší dobu večer a po dešťových přeháňkách.

Mezi běžné obyvatele městských parků patří červenka obecná. Zpěv těchto malých drozdovitých ptáků se ozývá v naší krajině po celý rok. Biologové zjistili, že zejména v centrech měst zpívá červenka tehdy, když poleví dopravní ruch. Její zpěv se ozývá i v noci a je často omylem považován za hlasový projev slavíka obecného.

Nepříliš plachý lejsek šedý se vyskytuje všude, kde je dostatek stromů. Svým vzhledem se řadí mezi nenápadné ptáky. Snadno ho však můžeme pozorovat při lovu hmyzu. Je to hbitý lovec. Kořistí je převážně létající hmyz, na který lejsek ve vzpřímené pozici číhá z otevřené, vyvýšené pozorovatelný. Když zahlédne hmyz, prudce vyrazí a po krátkém obratném letu kořist lapí zobákem. Po každém výpadu se okamžitě vrátí zpět na původní místo.

Lejsek šedý hnízdní nejraději ukrytý v otevřených dutinách a dírách po sucích na kmenech nebo ve výklencích budov. Využívá také s oblibou světlejší polootevřené budky. V ČR patří lejsek šedý mezi zvláště chráněné druhy ptáků.

Naše poslední zastávka při poznávání přírodních krás nás zavádí k malému potoku uprostřed městského lesoparku. V letošním roce se zde rozhodl zahnízdít pár ledňáčeků říčních. V hlinitém, strmém břehu si ptáci začínají hloubit noru, která bude hluboká kolem jednoho metru. Hnízdní dutina však ještě není hotová. Oba ptáci střídavě nalétávají do břehu a postupně vyhrabávají tunel s malým rozšířením na konci. Na tomto místě snese samička 6-7 čistě bílých vajíček.

Pilnou práci ledňáčků sleduje z povzdálí zvědavá veverka, která se na chvíli zastavuje na svých potulkách lesem.

Ledňáček říční patří díky nápadně pestrému zbarvení mezi nepřehlédnutelné ptáky naší přírody. Pro své zářivé barvy je nazýván létajícím drahokamem. Během hnízdního období ledňáček nehlobí pouze jednu, ale i dvě nebo tři nory po sobě, ve kterých pár vyvede na svět mladé. Na kořist číhá ledňáček vsedě na větvi, ve výšce 1–2 m nad hladinou. Hlavní potravou ledňáčka jsou drobné rybky. Polyká je hlavou napřed, aby mu šupiny nepoškrábaly hrdlo. Nese-li potravu mládětům, drží rybku hlavou dopředu. Pokud tedy uvidíte v přírodě ledňáčka, nesoucího rybku hlavou dopředu, můžete si být jisti, že se poblíž nachází jeho hnízdní nora.

Závěr filmu

Městské prostředí láká velké množství druhů, které dříve žily ve volné krajině. Nachází své domovy přímo v lidských obydlích, zahradách nebo parcích. Přírodu tak nemusíme hledat ve volné krajině za hranicemi obcí a měst. Je každodenně kolem nás.

Příroda má ve městě svoje místo a je proto důležité jí nejen chránit, ale také aktivně pomáhat. Čím různorodější prostředí ve městech vytvoříme, tím více zajímavých rostlin a živočichů do nich přilákáme. Jejich soužití s námi se na mnoha místech stává naprosto běžnou záležitostí. Až budete příště procházet městem, zkuste se zaměřit na to, kolik různých druhů rostlin a živočichů zaznamenáte. Určitě budete mile překvapeni.